Secondary Publication

Kulawiak-Cyrankowska, Joanna; Melka, Grzegorz; Dziedzic, Bartłomiej; u. a.

Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti : Rozdział V

Date of secondary publication: 04.12.2025

Version of Record (Published Version), Article

Persistent identifier: urn:nbn:de:bvb:473-irb-112030x

Primary publication

Kulawiak-Cyrankowska, Joanna; Melka, Grzegorz; Dziedzic, Bartłomiej; u. a. (2023): Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti: Rozdział V, in: Studia prawnicze KUL: kwartalnik, Lublin: Wydawnictwo KUL, Nr. 2 (94), pp. 261–271, doi: 10.31743/sp.13363.

Legal Notice

This work is protected by copyright and/or the indication of a licence. You are free to use this work in any way permitted by the copyright and/or the licence that applies to your usage. For other uses, you must obtain permission from the rights-holders.

This document is made available under a Creative Commons license.

The license information is available online:
https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode

STUDIA PRAWNICZE KUL
2 (94) 2023

Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział V

Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Chapter V

Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Глава V

Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Розділ V

JOANNA KULAWIAK-CYRANKOWSKA
Dr, Uniwersytet Łódzki
e-mail: jkulawiak@wpia.uni.lodz.pl, https://orcid.org/0000-0001-9498-4845

BARTŁOMIEJ DZIEDZIC
Uniwersytet Łódzki
e-mail: bartlomiej.dziedzic@edu.uni.lodz.pl, https://orcid.org/0000-0002-7133-9429

MARIA LINDNER
Uniwersytet Łódzki
e-mail: maria.lindner@edu.uni.lodz.pl, https://orcid.org/0000-0003-1757-8469

GRZEGORZ MELKA
Uniwersytet Łódzki
e-mail: grzegorz.melka@edu.uni.lodz.pl, https://orcid.org/0000-0002-0177-2163

Wprowadzenie

Publikacja stanowi tłumaczenie na język polski piątego rozdziału[1] antycznego źródła znanego jako *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, będącego zbiorem opinii prawnych udzielonych przez anonimowego znawcę prawa. Przypuszcza się,

Publikacja powstała w wyniku realizacji projektu finansowanego w ramach Studenckich Grantów Badawczych finansowanych przez Uniwersytet Łódzki.

[1] Tłumaczenia wcześniejszych rozdziałów: J. Kulawiak-Cyrankowska, B. Dziedzic, M. Lindner, G. Melka, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział I*, Studia Prawnicze KUL 2021, nr 1, s. 345–356; tychże, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział II*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1, s. 339–349; tychże, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział III*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 3, s. 271–281; tychże, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział IV*, Studia Prawnicze KUL 2023, nr 1, s. 227–238.

ISSN: 1897-7146; eISSN: 2719-4264;
https://doi.org/10.31743/sp.13363

że tekst powstał między 438 a 529 r.[2] W niniejszym rozdziale[3] *vetus iurisconsultus* szczególną uwagę poświęca zagadnieniu nadmiernego żądania (*pluris petitio*).

1. Tekst łaciński

Consultatio vetereis cuiusdam iurisconculti

V

1. In Dei nomine quid tractari debeat, quotiens adversarius aliqua sibi direpta, sublata, proposita intendit actione reposcere.

2. Primore in loco debet personam suam, quae sit ad repetendum idonea, evidenter ostendere: et dum claruerit eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid aut quantum, aut quas species, in modum et mensuram vel summam et quantitatem debet specialiter designare et indubitanter exprimere.

3. Quae universa secundum leges subter adnexas hi qui iudicaturi sunt petitorem implere compellunt: qui si aut neglegere, aut satisfacere legibus fortasse nequiverit, causam perdat secundum leges subter adnexas.

---

2 Badacze nie opierają się na tekście antycznym, lecz na jego szesnastowiecznej publikacji, którą w 1577 r. opracował J. Cujas. O historii źródła piszą A.A.F. Rudorff, *Über die Entstehung der Consultatio*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung 1846, t. 13, s. 50–66; E. Volterra, *Il manoscritto della Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti e il suo scopritore Antonio Loisel*, w: *Scritti giuridici*, t. 4. *Le fonti*, red. C. Masi Doria, Napoli 1993, s. 273–308; C.A. Cannata, *La cosiddetta Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, w: *Il diritto fra scoperta e creazione. Giudici e giuristi nella storia della giustizia civile. Atti del Convegno internazionale della Società italiana di storia del diritto, Napoli, 18–20 ottobre 2001*, red. M.G. di Renzo Villata, Napoli 2003, s. 201–274; P. Chmiel, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti. Rozdział IX zagadkowego tekstu i jego przeznaczenie*, Zeszyty Prawnicze 2009, t. 9, nr 1, s. 147–170; G. Zanon, *Indicazioni di metodo giuridico dalla Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, Napoli 2009, s. 1–104.

3 Przyjęta systematyka została zaproponowana przez A. Schultinga. Następnie P.E. Huschke zmodyfikował ją, oznaczając kolejne fragmenty cyframi arabskimi. Za podstawę przekładu posłużyło wydanie krytyczne opracowane przez drugiego z uczonych. Odniesienia do alternatywnych lekcji tekstu zaznaczono w przypisach. Zob. *Iurisprudentia Vetus Antejustinianea*, red. A. Schulting, Lugduni Batavorum 1717 oraz *Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt. In usum maxime academicum*, red. P.E. Huschke, Lipsiae 1867.

4. Quibus modis causa petitor cadat, leges lib. I Paul. sentent. tit. De eo qui causa cadit[4] ita: causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut qualitate. loco alibi: summa in repetendo: tempore ante petendo: qualitate eiusdem rei speciem meliorem postulantes.

5. Item lib. I Pauli sentent. sub titulo si hereditas vel quid aliud petatur: hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam perdimus[5].

6. Ex corpore Hermogeniani tit. De calumniatoribus et plus petendo: Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Dextro. (inter cetera et ad locum:) Si tutor vel curator plus petierit, causa cadit. Quod cum factum esse dicas, frustra a nobis remedium quaeris, quia te ratio iuris impugnat. P. IIII id. Decemb. Nicomedia(e) Constantio et <Maximiano> [Maximo] conss. a. 294[6].

7. Item eodem corpore et tit.: Iidem AA. et CC. Claudio Menandro. Quotiescumque ordinatis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter genus litis edere, ne plus debito aut eo quod competit postuletur. Sive itaque fideicommissum sive fundus sive pars fundi sive domus sive pars domus sive debitum aut quodcumque petatur, specialiter designari debet petitionis summa vel quantitas, cum genus litis editur. Si quis igitur plus eo quod ei competit vel debetur petierit, rem et causam de qua agitur perdit. Plus enim petitur, sicut responsis prudentium continetur, summa loco tempore causa qualitate aestimatione. Unde instructus istius lege rescripti excipe adversarium apud iudicem competentem. Quem si iudex plus petiisse perspexerit, extinctis adversarii tui petitionibus pro partibus tuis sententiam dicet. P. Mediolano XII k. Apriles Tusco et <Anulino> [Aquilino] conss. a. 295[7].

(Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat.)

---

4 Tytuł ten przyjmuje odmienne formy w różnych przekazach. P.E. Huschke w opracowanym przez siebie wydaniu *Sentencji Paulusa* zaproponował wersję *de eo quis causa cadit plus petendo* („o tym, który przegrywa sprawę, żądając nadmiernie"), zob. tamże, s. 366.

5 Por. P.S. 1.13b.5 *Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam perdimus.*

6 W 294 r. n.e. urząd sprawowali Konstancjusz I Chlorus i Galeriusz Waleriusz Maksymianus August. W przekładzie uwzględniono korektę tekstu. Tak też w *El dictamen de un antiguo jurisconsulto (Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti). En defensa de la mujer casada*, prólogo, introducción, traducción y notas de Juan Manuel Blanch Nougués, Madrid 1999, s. 77.

7 Nummiusz Tuskus i Gajusz Anniusz Anulinus sprawowali urząd w roku 295. W przekładzie uwzględniono korektę tekstu. Tak też tamże, s. 79.

2. Przekład polski

Opinia pewnego dawnego znawcy prawnego

Rozdział V

1. W Imię Boże, cóż należałoby rozważyć, ilekroć przeciwnik twierdzi we wniesionej przez siebie skardze, że jakieś rzeczy zostały mu skradzione bądź zabrane?

2. Najpierw musi wyraźnie udowodnić, że przysługuje mu prawo do wniesienia skargi. A gdy już objaśni, że posiada legitymację procesową, powinien, stosownie do rodzaju skargi, jasno wskazać i dokładnie określić według miary i wagi bądź wartości i ilości, co lub ile, lub jakiego gatunku zostało mu zabrane.

3. Osoby powołane do orzekania wzywają powoda do spełnienia wszystkich wymienionych przesłanek zgodnie z przytoczonymi poniżej konstytucjami. Ów, jeśli tego zaniecha bądź na przykład nie będzie zdolny uczynić zadość wymogom prawa, przegra sprawę zgodnie z niżej przytoczonymi konstytucjami.

4. W pierwszej księdze *Sentencji Paulusa* w tytule „O tym, który przegrywa sprawę" w ten sposób przeczytasz o możliwych przyczynach przegrania sprawy przez powoda: Przegrywamy sprawę ze względu na miejsce bądź wartość żądania, bądź czas, bądź jakość. Ze względu na miejsce, gdy świadczenie powinno zostać spełnione gdzieś indziej. Ze względu na wartość żądania, gdy żąda się zbyt wiele. Ze względu na czas, gdy żąda się przed nadejściem terminu spełnienia świadczenia. Ze względu na jakość, gdy żądamy wydania takiej samej rzeczy, ale lepszego gatunku.

5. Podobnie w księdze pierwszej *Sentencji Paulusa* w tytule „Jeśli żąda się spadku bądź czegoś innego". Spadku należy żądać w takiej części, która nam się należy. W przeciwnym razie grozi nam ryzyko nadmiernego żądania i przegrywamy sprawę.

6. Z kompilacji Hermogeniana z tytułu „O niesprawiedliwie skarżących i nadmiernym żądaniu". Cesarze Dioklecjan i Maksymian, Augustowie, do Aureliusza Dekstrusa (między innymi w odniesieniu do tego zagadnienia). Jeśli opiekun lub kurator wystąpi z nadmiernym żądaniem, sprawa upada. Jeśli twierdzisz, że to miało miejsce, daremnie szukasz u nas pomocy, ponieważ zasady prawa są przeciwko tobie. Wydano dnia 12 grudnia w Nikomedii za konsulatu Konstancjusza i Maksymusa roku 294.

7. Podobnie w tym samym zbiorze i tytule. Ci sami Augustowie i Cesarze do Klaudiusza Menandra. Ilekroć żąda się czegoś w sporze na podstawie ustalonych prawem skarg, to wymaga się od powoda dokładnego oznaczenia rodzaju sporu, aby nie żądano więcej niż wynosi dług bądź więcej niż się należy. Wobec tego, gdy domagamy się czy to przedmiotu zapisu, czy to gruntu, czy to części gruntu, czy to

budynku, czy to długu, czy czegokolwiek innego, przy wskazywaniu rodzaju skargi wartość lub ilość muszą być dokładnie oznaczone. Jeśli więc ktoś będzie żądał więcej niż mu się należy bądź niż jest dłużne, utraci przedmiot sporu i przegra sprawę. Żąda się bowiem nadmiernie, jak to zostało opisane w pismach uczonych prawników, ze względu na wartość, miejsce, czas, podstawę prawną, jakość i oszacowanie wartości. Stąd też, pouczony prawem spisanym w tym reskrypcie, przedstaw przeciwnikowi zarzut przed właściwym sędzią. Jeśli sędzia dostrzeże, że wystąpił on z nadmiernym żądaniem, niech orzecze na twoją korzyść, odrzuciwszy żądania twojego przeciwnika. Wydano dnia 21 marca w Mediolanie za konsulatu Tuskusa i Anulina w roku 295.

(Tutaj zbadaj, w jaki sposób powód składa wobec pozwanego oświadczenie dotyczące rodzaju składanej skargi oraz przedmiotu sporu).

3. Komentarz

Piąty rozdział *Consultationis cuiusdam veteris iurisconsulti*, podobnie jak czwarty[8] i szósty[9], rozpoczyna się inwokacją do Boga (Cons. V.1 *In Dei nomine*)[10]. Możliwe więc, jak sugeruje C.A. Cannata, że adresatem rozdziałów IV–VI był biskup pełniący funkcję sędziego[11] w ramach polubownego sądownictwa sprawowanego za pozwoleniem cesarza (*episcopalis audientia*[12]). Odbiorca nie musiał być przy tym

---

8 Cons. IV.1 *In nomine Dei quid tractari aut observari debeat* […] („W Imię Boże, cóż należałoby rozważyć, czemu się przypatrzyć […]").

9 Cons. VI.1 *Iuvante Deo quid tractari debeat* […] („Z Bożą pomocą, cóż należałoby rozważyć […]").

10 Ta koherencja, jak również łatwiejszy sposób formułowania myśli skłoniły badaczy do uznania, iż rozdziały IV–VI stanowią spójną całość, odrębną w stosunku do pozostałej części dzieła. Tak M.C. Conrat, H.U. Kantorowicz, *III. Über die Consultatio. Kritisches Referat über eine unvollendet hinterlassene Arbeit*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung 1913, t. 34, nr 1, s. 48–49 oraz C.A. Cannata, *La cosiddetta*…, s. 240–245. Zob. też P. Chmiel, *Consultatio*…, s. 154–158.

11 C.A. Cannata, *La cosiddetta*…, s. 244–245. Za tą teorią zdaje się opowiadać także P. Chmiel, *Consultatio*…, s. 158. Inną hipotezę przedstawił H.U. Kantorowicz, uznając, że rozdziały IV–VI są zbliżone do wywodu na temat podstawowych reguł prawnych skierowanego do ucznia, *III. Über die Consultatio*…, s. 49.

12 Wśród obszernej literatury na ten temat zob. np. G. Crifò, *A proposito di Episcopalis audientia*, w: *Institutions, société et vie politique dans l'Empire romain au IVe siècle ap. J.-C. Actes de la table ronde autour de l'œuvre d'André Chastagnol (Paris, 20–21 janvier 1989)*, red. M. Christol, S. Demougin, Y. Duval, C. Lepelley, L. Pietri, Rome 1992, s. 397–410; I. Cremades Ugarte, *Derecho romano, comunidad cristiana y episcopalis audientia*, Seminarios Complutenses de Derecho Romano 1996, t. 8, s. 99–138; P. Maymó Capdevila, *La [episcopalis audientia] durante la dinastía teodosiana. Ensayo sobre*

znawcą prawa, na co wskazuje przystępny sposób objaśniania przedstawionej materii. Rozważania przypominają bowiem prosty wykład akademicki.

Anonimowy znawca prawa objaśnia po kolei, w jaki sposób należy postąpić w sytuacji, gdy przeciwnik w sporze wytoczył powództwo o zwrot rzeczy, które zostały mu zabrane (Cons. V.1)[13]. *Vetus iurisconsultus* tłumaczy – i jest to porada uniwersalna – że badanie sprawy powinno się rozpocząć od sprawdzenia, czy ten, kto występuje z żądaniem, ma legitymację procesową (Cons. V.2). Jeżeli okaże się, że stronie przysługuje prawo do wystąpienia ze skargą, powinna ona w zapowiedzi powództwa (*editio actionis*) oznaczyć rodzaj skargi, jak również dokładnie określić przedmiot żądania. Należy to uczynić w odniesieniu do wymienionych przez jurystę kryteriów: miary (*modus*), wagi (*mensura*), wartości (*summa*) i ilości (*quantitas*). Obowiązek dopilnowania, by żądanie czyniło zadość wszystkim wymogom, ciążył zarówno na występującym ze skargą, jak i na osobach powołanych do orzekania (Cons. V.3 *hi qui iudicaturi sunt*)[14]. Trzeba podkreślić, że niespełnienie tych wymagań, nawet jeśli było niezależne od powoda, skutkowało przegraniem sprawy (Cons. V.3 *qui si aut neglegere, aut satisfacere legibus fortasse nequiverit, causam perdat*). Nieuczynienie zadość wymogom formalnym koniecznym dla zainicjowania procesu prowadziło więc do upadku sprawy już w jej początkowym stadium.

W dalszej części znawca prawa przechodzi do problematyki nadmiernego żądania (*pluris petitio*), omawiając ją na podstawie fragmentów *Sentencji Paulusa* oraz dwóch konstytucji zaczerpniętych z kompilacji Hermogeniana – prywatnego

---

el poder jurídico del obispo en la sociedad tardorromana, w: *Actas. Congreso Internacional La Hispania de Teodosio*, red. R. Teja, C. Pérez González, Salamanca 1997, s. 165–170; O. Huck, *A propos de CTh 1,27,1 et CSirm 1. Sur deux textes controversés relatifs à l'episcopalis audientia constantinienne*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung 2003, t. 120, s. 78–105; A.J.B. Sirks, *The episcopalis audientia in Late Antiquity*, Droit et cultures. Revue internationale interdisciplinaire 2013, nr 65, s. 79–88; S. Puliatti, *L'episcopalis audientia tra IV e V secolo*, Koinonia 2016, t. 40, s. 299–330; F. Cuena Boy, *La episcopalis audientia de Costantino a Juliano el Apóstata*, Studia et documenta historiae et iuris 2016, t. 82, s. 117–175; tenże, *Juliano el Apóstata y la episcopalis audientia*, Vergentis 2017, t. 4, s. 57–76; M. Wojtczak, *Audientia episcopalis w praktyce prawnej późnej starożytności – w poszukiwaniu źródeł regulacji sądów biskupich za panowania Justyniana*, U Schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze 2016, t. 15, s. 121–147; taż, *Audientia sacerdotalis? – Remarks on the Legal Nature of Dispute Resolution by Ecclesiastics in Late Antiquity*, Zeitschrift für Antikes Christentum / Journal of Ancient Christianity 2021, t. 25, nr 1, s. 108–149.

13 Na określenie stanu utraty rzeczy autor używa synonimicznych czasowników *deripere* oraz *tollere*; oba wskazują na bezprawność dokonanego czynu. Jako że nie zostało podane kryterium rozróżnienia, należy uznać, iż nawet mimo braku współrzędnego spójnika fraza *direpta sublata* stanowi hendiadys – figurę stylistyczną mającą na celu przedstawienie jednego pojęcia za pomocą dwóch wyrazów.

14 Por. G. Zanon, *Indicazioni*…, s. 144.

zbioru reskryptów cesarskich datowanego na 295 r.[15] Zwraca uwagę, że wszystkie te źródła zostały przez autora określone mianem *leges* (Cons. V.3)[16].

Pierwszy z przytoczonych fragmentów *Sentencji Paulusa* (Cons. V.4 = P.S. 1.10.1) zawiera wyliczenie sposobów, na które można dopuścić się nadmiernego żądania. Są to: miejsce (*locus*), wartość (*summa*), czas (*tempus*) oraz jakość (*qualitas*). Jeśli zatem ktoś domagał się spełnienia świadczenia w innym miejscu (*locus*) niż ustalone[17] bądź wystąpił z żądaniem przedwcześnie (*tempus*)[18], bądź też zażądał rzeczy o większej wartości (*summa*) lub lepszej jakości (*qualitas*), przegrywał sprawę.

Wyliczenie sposobów, na które można było dopuścić się nadmiernego żądania, powraca także w reskrypcie Dioklecjana i Maksymiana, skierowanym do Klaudiusza Menandra[19] (Cons. V.7), gdzie podkreśla się wagę dokładnego oznaczenia przedmiotu sporu. Wyliczenie pokrywa się jedynie częściowo z tym prezentowanym we fragmencie *Sentencji Paulusa*. W konstytucji jest bowiem mowa o wartości (*summa*), miejscu (*locus*), czasie (*tempus*), podstawie prawnej (*causa*), jakości (*qualitas*) oraz oszacowaniu (*aestimatio*), które to kryteria, wedle cesarzy, miały zostać opracowane przez jurysprudencję (*sicut responsis prudentium continetur*). Stąd też warto przywołać tutaj fragment *Instytucji* Gajusza, który w tym kontekście podał jeszcze inne kategorie:

G. 4,53
Plus autem quattuor modis petitur: re, tempore, loco, causa […]

---

15 Na ten temat zob. np. D. Liebs, *Hermogenians Iuris Epitomae. Zum Stand der römischen Jurisprudenz im Zeitalter Diokletians*, Göttingen 1964; A. Cenderelli, *Ricerche sul Codex Hermogenianus*, Milano 1965; A. Chastagnol, *Un nouveau préfet du prétoire de Dioclétien: Aurelius Hermogenianus*, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 1989, t. 78, s. 165–168; S. Connolly, *Lives Behind the Laws. The World of the Codex Hermogenianus*, Bloomington and Indianapolis 2010; S. Corcoran, *The Publication of Law in the Era of the Tetrarchs: Diocletian, Galerius, Gregorius, Hermogenian*, w: *Diokletian und die Tetrarchie: Aspekte einer Zeitenwende*, red. A. Demandt, A. Goltz, H. Schlange-Schöningen, Berlin–New York 2004, s. 56–73; tenże, *The Gregorianus and Hermogenianus Assembled and Shattered*, Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité 2013, t. 125, nr 2, s. 285–304.

16 Tak samo w Cons. III.4, 5, 10. Por. J. Kulawiak-Cyrankowska, B. Dziedzic, M. Lindner, G. Melka, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział III*, s. 279. Zob. też G. Zanon, *Indicazioni*…, s. 133.

17 Por. G. 4.53c.

18 Por. G. 4.53b.

19 Wątpliwości odnośnie do autentyczności reskryptu wyraził S. Solazzi, *La specie della "plus petitio" in Cons. V. 7 e la critica delle costituzioni dioclezianee*, Studia et documenta historiae et iuris 1939, t. 5, s. 231–233. O autentyczności tekstu przekonują: G. Provera, *La pluris*…, s. 21; A. Cenderelli, *La 'pluris petitio' nel processo romano postclassico, e le alterazioni di Cons. 5.7*, Studia et documenta historiae et iuris 1967, t. 33, s. 50–64.

Żąda się zaś za dużo w czworaki sposób: co do rzeczy, co do czasu, co do miejsca, co do podstawy […][20]

Zmiany względem prawa klasycznego można podsumować w sposób następujący. Po pierwsze, Gajańska *res*, czyli nadmierne żądanie co do rzeczy, zachodzące wówczas, gdy ktoś żądał więcej niż mu się należało[21], zostało zastąpione kategorią *summa*. Wyszczególniono także kategorię jakości (*qualitas*)[22] w ten sposób, że powód mógł żądać rzeczy jakiejkolwiek jakości, z wyjątkiem jakości lepszej[23]. Wreszcie wyliczenie uzupełniono o kategorię oszacowania wartości przedmiotu sporu (*aestimatio*)[24].

Warty odnotowania jest fakt, że w treści rozdziału próżno szukać wzmianki na temat *intentionis certae* i *incertae*. W prawie klasycznym nadmierne żądanie dotyczyło tych skarg, których *intentio* i *condemnatio* opiewały na *certum*, a zatem były ściśle określone i wyrażalne w konkretnej wartości majątkowej. W przypadku nadmiernego żądania sędzia nie miał możliwości redukcji żądania do prawidłowej kwoty bądź ilości, lecz był zmuszony oddalić skargę w całości. Gdy zaś żądanie nie było skonkretyzowane, określenie rozmiarów roszczenia pozostawiano sędziemu, co wyłączało możliwość nadmiernego żądania powoda.

---

20 Tłum. Gaius, *Instytucje*, przeł. i wstępem opatrzył C. Kunderewicz, oprac. J. Rezler, Warszawa 1982, s. 397.

21 Por. G. 4.53 […] *re, velut si quis pro X milibus, quae ei debentur, XX milia petierit, aut si is, cuius ex parte res esset, totam eam aut maiore ex parte suam esse intenderit* […] („[…] co do rzeczy, na przykład, jeśliby ktoś zamiast dziesięciu tysięcy, które mu się należą, domagał się dwudziestu tysięcy, albo jeśliby ten, czyją [własnością] byłaby rzecz w części, twierdził [w formule], że jest ona jego [własnością] cała albo w części większej […]" – tłum. tamże, s. 397).

22 Gajusz odnosi się do tej kategorii, ale w kontekście uczynienia przedmiotem świadczenia rzeczy oznaczonej co do gatunku i wystąpienia z żądaniem rzeczy oznaczonej co do tożsamości. Por. G. 4.53 […] *similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat, velut si quis purpuram stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam licet vilissimam petat, idem iuris est propter eam rationem, quam proxime diximus* („[…] podobnie, jeśliby ktoś odebrał formalne przyrzeczenie co do rodzaju, [a] następnie żądał ściśle oznaczonej rzeczy, np. jeśliby ktoś odebrał przyrzeczenie formalne co do purpury w ogólności, [a] następnie żądał w szczególności tyryjskiej. Choćby oto żądał najtańszej, stan prawny jest taki sam z tego powodu, jaki dopiero co wymieniliśmy" – tłum. tamże, s. 399).

23 Jak twierdzi G. Zanon, aspekt ten wydaje się skorelowany ze stopniowym utrwalaniem się zasady, że dłużnik jest zobowiązany świadczyć rzecz co najmniej średniego gatunku. Por. G. Zanon, *Indicazioni*…, s. 145. Zob. też G. Provera, *La pluris petitio nel processo romano*, Torino 1958, s. 34.

24 W. Wiegand (*Plus petitio*, Berlin 1974, s. 2, przyp. 8) uznał dwie ostatnie kategorie za innowacje poklasyczne. G. Provera (*La pluris*…, s. 76) stwierdził, że chociaż *aestimatio* mogła mieć na celu rozszerzenie zakresu zastosowania instytucji *pluris petitio*, w istocie nie zmieniła zakresu tradycyjnej klasyfikacji. Według badacza problem mógł dotyczyć wierzyciela, który wystąpił z żądaniem pieniężnego ekwiwalentu względem należnego mu świadczenia. Taka interpretacja wskazuje na podobieństwo kategorii *aestimatio* oraz *summa*. Z kolei A. Cenderelli (*La "pluris petitio"*…, s. 60–61) przypuszcza, iż *aestimatio* była raczej pokrewna kategorii *res*.

W rozdziale nie brakuje praktycznych ilustracji prowadzonych. Zgodnie z treścią drugiego z cytowanych ustępów *Sentencji Paulusa* (Cons. V.5 = P.S. 1.13b.5), dziedzic, który wystąpił ze skargą o wydanie spadku, zobowiązany był do wskazania dokładnej wysokości swojego roszczenia. Wystąpienie z nadmiernym żądaniem skutkowało natomiast przegraniem sprawy. Z kolei treść reskryptu zachowanego w Cons. V.7 wskazuje, że katalog sytuacji, w których można było mieć do czynienia z nadmiernym żądaniem, był w istocie nieograniczony. Bez względu więc na to, czy domagano się przedmiotu zapisu, czy gruntu, czy części gruntu, czy budynku, czy długu, czy czegokolwiek innego, należało dokładnie oznaczyć przedmiot sporu.

Przytoczony w Cons. V.6 fragment[25] konstytucji cesarskiej podkreśla natomiast wagę instytucji, o której mowa. Cesarze Dioklecjan i Maksymian w reskrypcie skierowanym do Aureliusza Dekstrusa objaśnili, że bezwzględnie uznawali autorytet zasady (*ratio iuris*) rządzącej skutkami wystąpienia z nadmiernym żądaniem. W konsekwencji, w każdym przypadku wnoszenie próśb do cesarza celem obejścia jej niekorzystnych następstw było bezcelowe (*frustra a nobis remedium quaeris*). O sprawie z Cons. V.6 nie wiadomo zbyt wiele poza tym, że dotyczyła ona nadmiernego żądania opiekuna lub kuratora, a wspomniany Aureliusz Dekstrus zwracał się z prośbą o udzielenie mu cesarskiego *remedium*. Badacze przypuszczają więc, że odpowiedź Dioklecjana i Maksymiana skierowana była do małoletniego, próbującego wnieść odwołanie od niekorzystnego wyroku, w którym uczestniczył działający zamiast niego opiekun lub kurator[26]. W tych okolicznościach trudno nie podzielić opinii G. Zanon o tym, że *pluris petitio* z instrumentu formalnego stopniowo stawała się zbliżona do kary[27].

Warto także zwrócić uwagę na miły detal, zamykający analizowany rozdział: *Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat*. Scholium niniejsze poczynione zostało na marginesie wydania z 1586 r. Ponieważ nie dysponujemy tekstem oryginalnym, trudno określić jego pochodzenie. Wzmianka ta może więc mieć późniejszą proweniencję, ale nie można także wykluczyć, że to sam *vetus iurisconsultus* lub któryś z jego uczniów dokonał tej adnotacji, sugerując zgłębienie problematyki zapowiedzi

---

25 Ze względu na zwrot *inter cetera et ad locum* (między innymi i w odniesieniu do tego zagadnienia) nie ma wątpliwości, iż jest to jedynie wyimek z reskryptu.

26 Tak G. Provera, *La pluris*…, s. 49; K.-H. Schindler, *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, Labeo 1962, nr 8, s. 43; A. Cenderelli, *Il 'remedium' menzionato in 'Cons.' 5, 6 e gli effetti della 'pluris petitio' in danno di minori*, w: *Studi in onore di Giuseppe Grosso*, t. 2, Torino 1968, s. 388–390. Inaczej R. Orestano (*'Plus petitio' e 'in integrum restitutio'*, w: *Studi in onore di. Biondo Biondi*, t. 2, Milano 1963, s. 227–242), który przedstawił hipotezę, że w sprawie mogło chodzić o udzielenie środka ochrony pozaprocesowej w postaci przywrócenia do stanu poprzedniego (*restitutio in integrum*).

27 Por. G. Zanon, *Indicazioni*…, s. 145–146.

powództwa w postaci złożenia oświadczenia co do rodzaju składanej skargi oraz przedmiotu sporu (*editio actionis*)[28].

Bibliografia

Cannata C.A., *La cosiddetta Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, w: *Il diritto fra scoperta e creazione. Giudici e giuristi nella storia della giustizia civile. Atti del Convegno internazionale della Società Italiana di storia del diritto, Napoli, 18–20 ottobre 2001,* red. M.G. di Renzo Villata, Napoli 2003.

Cenderelli A., *Il 'remedium' menzionato in Cons. 5, 6 e gli effetti della 'pluris petitio' in danno di minori*, w: *Studi in onore di Giuseppe Grosso*, t. 2, Torino 1968.

Cenderelli A., *La 'pluris petito' nel processo romano postclassico, e le alterazioni di Cons. 5.7*, Studia et documenta historiae et iuris 1967, t. 33.

Cenderelli A., *Ricerche sul Codex Hermogenianus*, Milano 1965.

Chastagnol A., *Un nouveau préfet du prétoire de Dioclétien: Aurelius Hermogenianus*, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 1989, t. 78.

Chmiel P., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti. Rozdział IX zagadkowego tekstu i jego przeznaczenie*, Zeszyty Prawnicze 2009, t. 9, nr 1.

Connolly S., *Lives Behind the Laws. The World of the Codex Hermogenianus*, Bloomington and Indianapolis 2010.

Conrat M.C., Kantorowicz H.U., *III. Über die Consultatio. Kritisches Referat über eine unvollendet hinterlassene Arbeit*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung1913, t. 34, nr 1.

Corcoran S., *The Gregorianus and Hermogenianus assembled and shattered*, Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité 2013, t. 125, nr 2.

Corcoran S., *The Publication of Law in the Era of the Tetrarchs: Diocletian, Galerius, Gregorius, Hermogenian*, w: *Diokletian und die Tetrarchie: Aspekte einer Zeitenwende*, red. A. Demandt, A. Goltz, H. Schlange-Schöningen, Berlin–New York 2004.

Cremades Ugarte I., *Derecho romano, comunidad cristiana y episcopalis audientia*, Seminarios Complutenses de Derecho Romano 1996, t. 8.

Crifò G., *A proposito di Episcopalis audientia*, w: *Institutions, société et vie politique dans l'Empire romain au IVe siècle ap. J.-C. Actes de la table ronde autour de l'œuvre d'André Chastagnol (Paris, 20–21 janvier 1989)*, red. M. Christol, S. Demougin, Y. Duval, C. Lepelley, L. Pietri, Rome 1992.

Cuena Boy F., *Juliano el Apóstata y la episcopalis audientia*, Vergentis 2017, t. 4.

Cuena Boy F., *La episcopalis audientia de Costantino a Juliano el Apóstata*, Studia et documenta historiae et iuris 2016, t. 82.

[28] Por. tamże, s. 153–154, przyp. 101.

El dictamen de un antiguo jurisconsulto (Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti). En defensa de la mujer casada, prólogo, introducción, traducción y notas de Juan Manuel Blanch Nougués, Madrid 1999.

Gaius, *Instytucje*, przeł. i wstępem opatrzył C. Kunderewicz, oprac. J. Rezler, Warszawa 1982.

Huck O., *A propos de CTh 1,27,1 et CSirm 1. Sur deux textes controversés relatifs à l'episcopalis audientia constantinienne*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung 2003, t. 120.

Iurisprudentia Vetus Antejustinianea, red. A. Schulting, Lugduni Batavorum 1717.

Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt. In usum maxime academicum, red. P.E. Huschke, Lipsiae 1867.

Kulawiak-Cyrankowska J., Dziedzic B., Lindner M., Melka G., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział I*, Studia Prawnicze KUL 2021, nr 1.

Kulawiak-Cyrankowska J., Dziedzic B., Lindner M., Melka G., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział II*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1.

Kulawiak-Cyrankowska J., Dziedzic B., Lindner M., Melka G., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział III*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 3.

Kulawiak-Cyrankowska J., Dziedzic B., Lindner M., Melka G., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti – Rozdział IV*, Studia Prawnicze KUL 2023, nr 1.

Liebs D., *Hermogenians Iuris Epitomae. Zum Stand der römischen Jurisprudenz im Zeitalter Diokletians*, Göttingen 1964.

Maymó Capdevila P., *La [episcopalis audientia] durante la dinastía teodosiana. Ensayo sobre el poder jurídico del obispo en la sociedad tardorromana*, w: *Actas. Congreso Internacional La Hispania de Teodosio*, red. R. Teja, C. Pérez González, Salamanca 1997.

Orestano R., *'Plus petitio' e 'in integrum restitutio'*, w: *Studi in onore di Biondo Biondi*, t. 2, Milano 1963.

Provera G., *La pluris petitio nel processo romano*, Torino 1958.

Puliatti S., *L'episcopalis audientia tra IV e V secolo*, Koinonia 2016, t. 40.

Rudorff A.A.F., *Über die Entstehung der Consultatio*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung 1846, t. 13.

Schindler K.-H., *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, Labeo 1962, nr 8.

Sirks A.J.B., *The episcopalis audientia in Late Antiquity*, Droit et cultures. Revue internationale interdisciplinaire 2013, nr 65.

Solazzi S., *La specie della "plus petitio" in Cons. V. 7 e la critica delle costituzioni dioclezianee*, Studia et documenta historiae et iuris 1939, t. 5.

Volterra E., *Il manoscritto della Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti e il suo scopritore Antonio Loisel*, w: *Scritti giuridici*, t. 4. *Le fonti*, red. C. Masi Doria, Napoli 1993.

Wiegand W., *Plus petitio*, Berlin 1974.

Wojtczak M., *Audientia episcopalis w praktyce prawnej późnej starożytności – w poszukiwaniu źródeł regulacji sądów biskupich za panowania Justyniana*, U Schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze 2016, t. 15.

Wojtczak M., *Audientia sacerdotalis? – Remarks on the Legal Nature of Dispute Resolution by Ecclesiastics in Late Antiquity*, Zeitschrift Für Antikes Christentum / Journal of Ancient Christianity 2021, t. 25, nr 1.

Zanon G., *Indicazioni di metodo giuridico dalla Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, Napoli 2009.